

Avslutande kommentarer kring projektet ”Omvärlden och skolan”

Ove Sernhede

Vår studie handlar om skolan och ungas lärande i den territoriellt stigmatiserade förorten. En av utgångspunkterna är att unga från storstädernas förortsskolor är att betrakta som det nuvarande skol-systemets förlorare. Mellan 40 och 60 procent av alla unga pojkar och flickor som lämnar nionde klass i de skolor som ingår i vår studie har år 2009 inte nått målen i två eller fler ämnen. Mot bakgrund av den gjorda studien mynnar våra reflektioner ut i en förståelse som tonar ned ledarskapets och pedagogikens betydelse för skolresultaten. Fokus måste snarare riktas mot den vidare samhällliga kontexten såväl som mot specifika lokala villkor. Karismatiska rektorer, amerikanska ledarskapsideologier och magiska pedagogiska modeller i all ära, men vi menar att skolan inte på egen hand kan lösa de problem som den står inför. De nya mönstren av ojämlikhet och klyftor inom utbildningssystemet är ytterst en fråga om samhällsutveckling och politiska beslut. På stadsdelsnivå är i dag betygssystemet närmast en mätare av segregationens effekter. De olika skolornas betygsnivåer talar om platsens betydelse och ställning i den sociala hierarkin av stadsdelar. På samma sätt säger den enskildes betyg lika mycket om föräldrarnas utbildningsnivå och den unges familjeförhållanden som det berättar om den enskilde elevens begåvning eller kunskapsnivå. För att få till stånd reella förändringar måste skolan i förorten bli en del av en bredare politisk mobiliseringsprocess, som också innebär att skolan på ett nytt sätt öppnar sig för den verklighet, de frågor, de behov, det sökande och de drömmar som är de ungas i dessa områden.

”Partiellt genomskådande”

Vårt insamlade material visar att merparten av eleverna i våra hög-stadieskolor går till skolan och uppger att de i stora stycken trivs med att vara där. De flesta är positivt inställda till lärarna, som de menar ger dem god respons. Skolan har en påtaglig social funktion. Det är

en plats där man träffar sina kamrater och där man får ett lagat mål mat i "bamba". Här får man också de senaste nyheterna om vad som hände i helgen eller vem som har fest nästa lördag och så vidare. Men även om elevernas sociala liv i skolan fungerar så är det uppenbart att andra aspekter av skoltillvaron inte är lika funktionella. Betygen såväl som statistiken över resultaten i de nationella proven visar att eleverna i våra skolor ligger mycket under snittet för riket. Studiemotivationen är inte alltid den bästa. Om man som elev inte har ambitionen eller uppfattar möjligheten att läsa vidare blir inte heller betygen så intressanta.

Det finns hos många av våra elever ett "partiellt genomskådande" (Willis 1983) av hur utbildningssystem och arbetsmarknad missgynnar "icke-etniska svenskar" och förortsbor. Som en av våra intervjuade ungdomar uttryckte det: "Om två letar jobb och en är invandrare så får den jobbet med svenskt namn" (Lunneblad 2008). Men även om denna insikt finns, leder den inte till att man gör motstånd eller obstruerar mot skolan. Detta hänger delvis ihop med att skolan och utbildningssystemet för många saknar betydelse i deras framtidsplaner. De ser sin kommande försörjning snarare knuten till de möjligheter som familjemedlemmar, släktingar och andra kontakter kan ge; att jobba på farbrors pizzeria, att köra taxi, att hjälpa till i broderns cykelverkstad eller "flyta runt" är några av de svar vi fått när vi frågat hur de unga ser på sitt framtida yrkesliv.

Skolan har inte längre uppgiften att fostra till lönearbete, varken i innerstaden eller i förorten. Men medan medelklassens barn i innerstadsskolorna får en utbildning som på ett adekvat sätt ger dem möjligheter att möta det postindustriella samhällets krav på entreprenörskap, kreativitet och egna val, så tycks det som om förortens skolor närmast har funktionen att fostra barnen till acceptans av marginalitet och underordning. Ser vi till resultat vad gäller avgångsbetyg och vad som händer med de unga från förorten efter skoltidens avslutande, så framträder ett mönster. De ledarskapsideologier och pedagogiska modeller som reglerar på de skolor som ingår i vår studie har som mål att bryta detta mönster, men oavsett vad skolan har för avsikter och mål, oavsett vilken pedagogik eller vilka visioner man har med undervisningen, så tycks skolan vara kontaminerad av den territoriella stigmatiseringen och den dominerande diskursen om förorten.

Anne-Marie Lindgren skriver i sin rapport om betygsutvecklingen i "socialt privilegierade" respektive "underprivilegierade" områden i de tre storstadsområdena mellan 1998–2004, att "flera av skolorna i de underprivilegierade är pedagogiskt erkänt bra", men trots detta ökar andelen barn som inte klarar målen (2005, s 7). Lindgren refererar också OECDs återkommande och internationellt jämförande PISA

studie. Denna visar entydigt att klyftorna mellan de högpresterande och de lågpresterande eleverna i den svenska skolan ökar och att denna klyfta har en "mycket tydlig socioekonomisk bakgrund". Kunskap och utbildning har alltid varit en klassfråga, men utvecklingen de senaste två decennierna bryter tillbaka den tendens mot utjämning som gjorde sig gällande under decennierna efter enhets- och grundskolans införande.

Vi kan med forskare som Magnus Dahlstedt och Carl Ulrik Schierup (2007) tala om att grupper på marginalen, grupper som inte kommer in på arbets- och bostadsmarknaden, inte heller innehar ett fullvärdigt medborgarskap. De är med migrationsforskaren Malcolm Cross terminologi reducerade till ett "beskuret medborgarskap" (1998). I denna situation borde utbildningssystemet fungera som ett instrument för att dessa grupper ska erbjudas möjlighet att erövra ett fullvärdigt medborgarskap (Marshall 1950, Marshall & Bottomore 1992). Men den skola som en gång kännetecknades av "public good" har utvecklats till en skola som betonar "private good" (Englund 2004). Skolans värld har tagit intryck av förändringarna i det nyliberala samhällsklimat som sedan 1990-talet framträder med allt starkare konturer. Den sociala skiktningen av skolorna i Sveriges större städer har under de senaste 10 åren blivit allt mer påtaglig (SOU 2000:39, Rapport Integration 2005). Det generella mönstret är att de kommunala skolorna i miljonprogramsområden med mångdimensionell fattigdom inte bara förlorar status, de tappar också just de elever de mest av allt behöver ha kvar. Konsulter och demonpedagoger till trots så visar statistiken att förorter med mångdimensionell fattigdom brottas med svårigheter, 40–60 procent av alla niondeklassare i de av oss studerade skolorna fick 2009 inga fullständiga avgångsbetyg. Dessa unga lever i områden där 35 procent av de unga mellan 20–25 år saknar såväl utbildning som arbete (Ungdomsstyrelsen 2008). De är medvetna om detta. Men varför använder man då inte skolan för att förändra situationen?

Skolan och det symboliska våldet

Det finns exempel på skolor där konflikten mellan de vertikala och de horisontella dimensionerna trasar sönder skolvardagen. Detta är inte fallet i våra *case*. "Under mina observationer har det funnits ett osynligt kontrakt mellan lärare och elev. Eleverna ifrågasätter inte lärarens position öppet i klassrummet" (Schwartz 2008). Som ersättning för detta blir man schysst bemött tillbaka av lärarna. Detta skulle kunna tolkas som om de unga agerar med i en välregisserad föreställning där

var och en vet sin roll. På så sätt tillgodoser merparten av eleverna inte bara lärarnas behov av uppskattning utan också sina egna kortsiktiga intressen av respekt, trygghet och trivsel. Detta förhållande är en aspekt av vad den franske utbildningssociologen Pierre Bourdieu och hans kollega Jean Claude Passeron betraktar som skolans *symboliska våld*.

För att ett förutbestämt livs förlopp ska kunna framstå som en fritt vald levnadsbana eller som resultat av individuella förtjänster/ ... / är det nödvändigt och tillräckligt att skolan förmår överbevisa individerna om att de är de själva som valt eller erövrat de yrkesbanor som en social nödvändighet på förhand tilldelat dem (Bourdieu & Passeron, i Berner 1977: 73).

Bourdieu och Passeron talar i det ovan citerade arbetet om hur det symboliska våldet är en aspekt av hur ”makten” upprätthålls genom att ”dölja de maktrelationer som är grunden för dess kraft” (2008, s 50). I förortsskolorna har det symboliska våldets logik delvis en annan form. De unga i förorten tror inte på att de har samma möjligheter i det svenska samhället som unga etniska svenskar i andra skolor. De vet att de är diskriminerade på arbetsmarknaden såväl som på bostadsmarknaden, att de blir annorlunda behandlade av polisen och så vidare. Dessa unga utvecklar tidigt, också via skolan, en syn på sig som underordnade och icke tillhöriga den svenska kulturen. Intentionen att, som etnologen Ann Runfors (2003, s 239) skriver, göra ”invandrarbarnen” jämlika via utjämning i förhållande till det ”svenska” gör i ”sin tur att de framstår som defekta” – de ser sig snarare som en problemkategori tillhörande *The Alien-Nation* (Sernhede 2002/2007). Med begreppet symboliskt våld vill Bourdieu visa hur den sociala reproduktionen går ”bakom ryggen på utbildningssystemets olika agenter – lärare, elever och deras föräldrar – och ofta mot deras vilja / ... / medverkar till att skapa och påbörja de legitima utslutningar och infogningar som utgör samhällsordningens grund” (Bourdieu & Passeron 2008, s 33–34).

Vad vi har att göra med här är närmast en form av symboliskt våld som liknar det postkoloniala teoretiker beskrivit som *otherization* eller *andrafering*. Detta fenomen har sin rot i processer som utvecklar skiljelinjer mellan ”vi” och ”dom”, där ”den Andre” identifieras och definieras via stereotypa föreställningar och bilder som bryter med det som är ”vi”. En annan aspekt av denna process är vad som brukar betraktas som *self-otherization*, det vill säga den process där ‘den andre’ internaliserar och identifierar sig med, och därmed ger legitimitet åt, de bilder av ‘den Andre’ som den dominerande kulturen gör gällande (Fanon 1997, Hall 1992, SOU 2005:41). Via den rumsliga separation, som den etniska boendesegregationen innebär, har också en mental separation utvecklats. Denna förstärks av de diskurser och praktiker som

skapat och omskapar föreställningarna om "de andra" som annorlunda, marginaliserade, maktlösa och därmed utan status, längst ner i det rådande samhällets sociala hierarkier (Alinia 2006, Kamali 2006). Att skolan i förorten förmedlar den dominerande kulturens legitimering av sociala hierarkier och kulturella preferenser genom att hävda att alla lika möjligheter är en aspekt av att skolan framstår som en teater, som ett sken. Merparten av eleverna vet att det inte är så. Alla har inte samma möjligheter. Men vad kan de göra åt detta? Inte mycket. Istället väljer man att "göra det bästa av situationen". Skolplikt råder, skolan är ett tvång. Det är möjligt att betrakta merparten av elevernas närvaro i skolan som ett uttryck för en "ritualiserad anpassning" (Schwartz 2008). Med utgångspunkt i vårt material är det möjligt att hävda att eleverna "ser igenom" den rådande ordningen. Eleverna delar inte alltid "skolans mål men man har inte ersatt målen med ett medvetet alternativ" (Schwartz 2008). Detta innebär att eleverna inordnar sig i den konsensus om skolvardagen som upprätthålls genom det "osynliga kontraktet", vilket utan problem "kan avkodas av samtliga inblandade" (Schwartz 2008). Skolan är, som Runfors skriver i slutklämman av sin avhandling, exempel på "hur social degradering 'går till' i ett välmenande samhälle, inom en välmenande verksamhet som utbildning" (2003, s 240).

Att avslöja det symboliska våldet handlar om att blottlägga hur den praxis ser ut som förmår att införliva den dominerande maktens strukturer som något naturligt och givet till massan av eleverna. Vad skulle hända om skolan i förorten gick ut och sa sanningen? Alla har inte samma möjligheter, alla har inte samma chans på arbetsmarkanden, alla är inte lika inför lagen, och så vidare. Vad skulle hända om skolan arbetade med att undersöka vad som ligger bakom segregationen, inkomstklyftorna, diskrimineringen och så vidare? Vår uppfattning är att skolan då möjligen skulle få den "cred" och den betydelse som den nu saknar. Det är ju just dessa frågor som de unga i det hiphopkollektiv Sernhede studerade inom ramen för projektet *Omvärlden och skolan* ställer sig. Detta presenterades i nummer 1, 2009 av denna tidskrift. Det handlade om frågor dessa unga inte fick svar på i skolan: frågor om deras liv, möjligheter, villkor, ungas ojämlika villkor i staden, segregationen, fattigdomen, diskrimineringen och så vidare. Willis lyfter i antologin *Learning to Labor in New Times* fram en aspekt som i hög grad är knuten till detta symboliska våld och hur detta kan problematiseras och ifrågasättas:

... school is not just a pedagogic instrument but a field of cultural production, I argue strongly that along with the maximum attempts to keep students on individualized tracks should run curricular and extracurricular provision for exploring collective logics, programs that deal with social justice, not least exposing schooling's role in

the reproduction of deepening class divisions in capitalist societies
(2004, s 193)

Det är i dag, menar Willis, nödvändigt att ta själva läroplanen som utgångspunkt för att lyfta fram solidariska och kollektiva värderingsmönster som kan bli utmanande alternativ till en allt mer individualiserande och särskiljande skola som inte ser sin egen roll i den sociala reproduktionen. Kritiken av de rådande förhållandena såväl som behovet av alternativa strategier måste lyftas fram och utvecklas av lärarna i möte med eleverna och deras föräldrar. Det är via detta gemensamma arbete om och i skolan som det symboliska våldets mekanismer kan demaskeras. För att detta skall bli möjligt måste skolan öppna sig mot den omvärld som omger den och därigenom också vara beredd att gå i dialog och lära sig av mötet med denna omvärld. Det är därför intressant att knyta an till hiphopkollektivet och det lärande som äger rum där. Skolan skall inte ta över eller konkurrera med ungdomskulturen, men genom att utveckla en förståelse för det sökande och det lärande som äger rum där, kan skolan möjligen bli varse den värld som är elevernas. Denna kunskap kan sedan bli en utgångspunkt för arbetet i skolan. Det handlar om något så fundamentalt som att ta eleverna på allvar, att låta deras frågor, rädslor, behov och intressen bli vägledande för de processer av växt som skolan iscensätter.

Referenser

- Alinia, Minoo (2006): Invandraren, förorten och maktens rumsliga förankring. I Masoud Kamali, red: *Den segregrande integrationen*. SOU 2006:73, s 63–91.
- Berner, Boel, red (1977): *Skola, ideologi och samhälle: ett kommenterat urval franska utbildningssociologiska texter*. Stockholm: Wahlström & Wistrand.
- Bourdieu, Pierre & Passeron, Jean Claude (2008): *Reproduktionen*. Lund: Arkiv förlag.
- Cross, Malcolm (1998): *Migrants and the Generational Transition in European Cities*. Utrecht: Ercomer.
- Dahlstedt, Magnus & Schierup, Carl-Henrik (2007): Svensk välfärdsstat i omvandling. I Dahlstedt m fl, red: *Utbildning, arbete, medborgarskap*. Umeå: Boréa.
- Englund, Tomas, red (2004): *Utbildningspolitiskt systemskifte?* Stockholm: HLS Förlag.
- Fanon, Franz (1997): *Svart hud, vita masker*. Göteborg: Daidalos.

- Hall, Stuart (1990): *The west and the rest: discourse and power*. I Stuart Hall, red: *Formations of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Kamali, Masoud (2006): Om social sammanhållning och dess hinder. I Masoud Kamali, red: *Den segregeringande integrationen*. SOU 2006:73.
- Lindgren, Anne-Marie (2005): *Flum? – Nej, segregation*. Stockholm: Idé & Tendens.
- Lunneblad, Johannes (2008): Älvdalsskolan. [Opublicerat arbetsmaterial till projekt 2005–3440].
- Marshall, Thomas Humphery (1950): *Citizenship and Social Class and Other Essays*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marshall, Thomas Humphery & Bottomore, Tom (1992): *Citizenship and Social Class*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Regeringskansliet: *Rapport Integration 2005*. Ungdomsskolan, s 101–150. Regeringskansliet: Stockholm.
- Runfors, Ann (2003): *Mångfald, motsägelser och marginaliseringar*. Stockholm: Prisma.
- Schwartz, Anneli (2008): Its not about the system, its about the children. [Opublicerat arbetsmaterial till projekt 2005-3440]. SOU 2000: 39 *Välfärd och skola*.
- Ungdomsstyrelsen (2008): *Fokus 08 – om ungas utanförskap*. www.ungdomsstyrelsen.se [Hämtad 2009-10-11].
- Willis, Paul (1983): *Fostran till lönearbete*. Göteborg: Daidalos
- Willis, Paul (2004): Old Books, New Times. I Nadine Dolby & Greg Dimitradis, red: *Learning to Labour in New Times*. London: Routledge.

